

Hannes Minnaar piano

Programma

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Goldbergvariaties, BWV 988

Aria

Variatie 1

Variatie 2

Variatie 3 Canone all'unisono

Variatie 4

Variatie 5

Variatie 6 Canone alla seconda

Variatie 7 al tempo di giga

Variatie 8

Variatie 9 Canone alla terza

Variatie 10 fughetta

Variatie 11

Variatie 12 Canone alla quarta

Variatie 13

Variatie 14

Variatie 15 Canone alla quinta, andante*

Variatie 16 ouverture

Variatie 17

Variatie 18 Canone alla sesta

Variatie 19

Variatie 20

Variatie 21 Canone alla settima

Variatie 22 alla breve

Variatie 23

Variatie 24 Canone all'ottava

Variatie 25 adagio

Variatie 26

Variatie 27 Canone alla nona

Variatie 28

Variatie 29

Variatie 30 Quodlibet

Aria da capo e fine

Daan Manneke (*1939)

Gedanken zu Bach

- Lontano

- Toccata primo

- Aria/Ayre (Ach wie flüchtig, ach wie nichtig/Flow my tears)

- Intermezzo sospeso

- Evocazione BWV 854 (Berceuse)

- Toccata secundo

* Na Variatie 15 zal 'Gedanken zu Bach' van Daan Manneke gespeeld worden.

Toelichting

Bach puur en 'overdacht'

Met Hannes Minnaar keert een vertrouwde en bejubelde pianist terug in Haarlem. Hij laat horen hoe Bach een langzaam zangerig thema uitwerkt in maar liefst dertig verschillende gedaanten. Dat zijn de betoverende *Goldbergvariaties*, de Bijbel van de pianoliteratuur. Verder laat Hannes Minnaar horen hoe de tachtigjarige Nederlandse componist Daan Manneke 'denkt aan Bach', aan diens *Goldbergvariaties* en met het oog op de huidige pandemie aan *Ach wie flüchtig, ach wie nichtig*. Manneke droeg dit kersverse werk op aan Hannes Minnaar.

Een aria met dertig variaties

In 1741, negen jaar voor zijn dood, gaf Johann Sebastian Bach een van zijn beroemdste werken uit: de *Clavier-Übung deel vier*, met catalogusnummer BWV 988. De uitgave bevat slechts één lang werk voor klavecimbel solo, getiteld *Aria mit verschiedenen Veränderungen*. Het imposante stuk was besteld door een van Bachs grootste bewonderaars, Hermann Carl graaf von Keyserlingk, de Russische ambassadeur aan het hof van de Saksische keurvorst in Dresden. Keyserlingk werd een van Bachs meest bijzondere opdrachtgevers. Eind jaren 1730 was Bach in contact gekomen met enkele leden van de hogere adel in Dresden, een contact dat werd gelegd via musici die Bach kende uit de hofkapel van de keurvorst van Saksen in Dresden. Een van die edelen was graaf von Keyserlingk. Dankzij zijn bemiddeling werd Bach benoemd tot 'hofcomponist van de koning van Polen en keurvorst van Saksen'. De graaf onderhield een klein privé muziekgezelschap waarin een leerling van hemzelf en van zijn oudste zoon Wilhelm Friedemann klavecimbel speelde: Johann Gottlieb Goldberg. Goldberg was volgens de overlevering een fenomenaal klavecimbeltalent van amper vijftien jaar. Hij speelde het werk talloze malen voor aan de graaf die aan ernstige slapeloosheid leed, zo vertelt de anekdote. Sindsdien heeft het werk een bijnaam gekregen, *Goldbergvariaties*, naar de naam van de fanatieke virtuoos Goldberg. Bachs biograaf, Johann Nicolaus Forkel, vertelde in 1802 de anekdote over het ontstaan van de variaties als volgt: 'De graaf was vaak ziek en had slapeloze nachten. Daarom had hij Goldberg gevraagd 's nachts in een aangrenzende kamer klavecimbel te spelen. Eens vroeg de graaf aan Bach om speciaal voor Goldberg enkele stukken voor klavecimbel te componeren, liefst zacht en levendig tegelijk, zodat hij in zijn slapeloosheid wat opgemonderd werd. Vanaf dat moment noemde de graaf Bachs stukken 'zijn variaties'. Hij kon ze steeds weer opnieuw horen en zei: "Mijn beste Goldberg, speel me eens een van mijn variaties", wanneer hij 's nachts niet kon slapen.'

In de klassieke muziek zijn de *Goldbergvariaties* een begrip geworden, een geniale muzikale verkenningstocht langs de verste uithoeken van het klavecimbel. Bach bracht er de karakteristieke genres van barokke klaviermuziek bij elkaar in de vorm van een thema met variaties. Het thema zelf, de Aria, heeft de vorm van een Sarabande (een langzame majestueuze barokdans), en stond eerder al in het *Clavier-Büchlein vor Anna Magdalena Bach* dat Bach in 1725 samenstelde voor zijn tweede vrouw, Anna Magdalena. In de *Goldbergvariaties* gebruikte Bach eerder de baslijn, het akkoordenpatroon, dan de rijkelijk versierde melodie van de Aria.

Bach zette het werk op dezelfde complete en overkoepelende manier op als andere werken uit zijn late jaren. Het sarabandethema bestaat uit twee symmetrische delen waarvan de

bas en de harmonische structuur (het akkoordschema) gedurende alle dertig variaties hetzelfde blijven. De vorm van het geheel is die van een chaconne of passacaglia. De variaties zijn in groepjes van drie geordend, waarvan de laatste steeds een canon is. Die canons zijn gebouwd op steeds oplopende intervallen, van de prime (eerste canon) tot de none (laatste canon). De dertigste (en laatste) canon is een quodlibet, een mengsel van twee populaire liedmelodieën van die tijd in contrapunt boven een bas. Daarna wordt het beginthema da capo (vanaf het begin) herhaald. De niet-canonische variaties zijn van verschillende soorten, zoals inventies, fughetta's, een Franse ouverture, rijk versierde langzame aria's en op gezette tijden bravourestukken voor twee manualen. In hun geheel vormen de variaties een perfect geordend bouwwerk van grote omvang. Bach bracht er drie karakteristieken van zijn klaviermuziek bij elkaar: stilistische diversiteit, virtuositeit en streng contrapunt. Deze elementen komen overeen met de ordening van de variaties in groepen van drie: het karakterstuk, het virtuosistuk en de canon. In de loop van het werk worden alle drie steeds karakteristieker. De stijl wordt steeds diverser in elk volgend karakterstuk, de virtuositeit neemt stapsgewijs toe, en de canon wordt op een steeds groter interval gebouwd, en krijgt ten slotte zelfs de nieuwe gedaante van het quodlibet. En dat quodlibet is een grote verrassing. Want bij variatie 30 verwacht de luisteraar eigenlijk een canon in de decime, maar krijgt een muzikale grap voorgeschoteld, zoals de familie Bach ze maakte bij familiebijeenkomsten. Begonnen werd met het zingen van een plechtige koraal, waarna een soort vernuftige en geestige samenzang werd aangeheven, zoals in dit quodlibet in de *Goldbergvariaties*. Hier heeft Bach op zijn minst drie destijds bekende volkse melodieën ineengestengeld, namelijk

Ich bin so lang nicht bei dir g'west,
ruck her, ruck, her, ruck her.
Mit einem tumpfen Flederwisch
Drüb'r her, drüb'r her, drüb'r her.

Kraut und Rüben haben mich vertrieben,
Hätt mein' Mutter Fleisch gekocht,
So wär ich länger blieben.

Mein jünges Leben hat ein End.

Waarschijnlijk heeft Bach zelf de première van zijn *Goldbergvariaties* gegeven in 1741, tijdens een van zijn laatste concerten van het Collegium Musicum in Leipzig. Volgens Forkel werd Bach voor geen enkel werk zo beloond als voor zijn *Goldbergvariaties*, want graaf Keyserlingk schonk hem een gouden drinkbeker gevuld met honderd gouden munten, Louis d'ors. 'Maar', aldus Forkel, 'de artistieke waarde van het werk zou nog niet genoeg beloond zijn met een geschenk dat duizend maal meer kostte.'

Gedachten bij Bach

Daan Manneke schreef een fantasierijk stuk van tien minuten, speciaal voor de tournee van Hannes Minnaar met de *Goldbergvariaties* en dat ook aan hem is opgedragen: '*Gedanken zu Bach*'.

Daarover schreef Daan Manneke: "Van meet af aan was er de intentie dat dit stuk een verbinding moest hebben met het werk van Bach, en pas naderhand met de *Goldbergvariaties*. Tijdens dit componeertraject [2020] 'regeerde' op dramatische manier de wereldwijde corona-pandemie. Die leidde mede tot de uiteindelijke compositie met de titel: *Gedanken zu Bach / Ach wie flüchtig, ach wie nichtig / ad 2020*. Centraal in de compositie staat het Duitse kerklied *Ach wie flüchtig, ach wie nichtig*. Dit ernstige lied van Michael Franck (1609-1667) uit 1652 ontstond na de verwoestende dertigjarige oorlog, die eindigde met de Vrede van Munster in 1648. Bach gebruikte dit koraal in zijn gelijknamige Cantate BWV 26. In het derde deel van mijn compositie, de *Aria-Ayre*, benut ik Bachs zetting van het slotkoraal - *Ach wie flüchtig*- uit deze Cantate. Verder zijn onder meer verre echo's te horen van John Dowlands *Ayre 'Flow my tears'* en van Hans Leo Hassler '*Mein G'müt ist mir verwirret*' (Dit oorspronkelijk wereldlijke lied is de bron geweest voor talrijke zeer geliefde hymnen en kerkliederen waaronder *Herzlich tut mich verlangen* en *O Haupt voll Blut und Wunden*). Hoewel de compositie uit zes (korte) delen bestaat heeft het werk toch de intentie van één doorgaande organische '*Fantasia*!'"

Clemens Romijn

Biografie

'Een overtuigende tonale colorist en vurige romanticus. Hij is een natuurtalent met een gedurfde inslag.' 'Onder Bachs tovenarij weeft Hannes Minnaar een meeslepend emotioneel verhaal.', aldus citaten uit BBC Music Magazine over Hannes Minnaar.

Voorjaar 2019 trad Hannes Minnaar op in de befaamde serie Meesterpianisten in het Concertgebouw van Amsterdam, als eerste Nederlander in 20 jaar. NRC noemde zijn spel 'vrij van bluf en branie' en 'altijd met respect voor de muziek.' Minnaar stond voor het eerst in de schijnwerpers als tweede prijswinnaar van de Geneva International Music Competition 2008 en derde prijswinnaar op de Koningin Elisabethwedstrijd 2010. Zijn docenten waren Jan Wijn, Jacques van Oortmerssen en Ferenc Rados en hij volgde masterclasses bij Menahem Pressler. Minnaar werd in 2011 benoemd tot Borletti-Buitoni Trust Fellow en ontving in 2016 de Dutch Music Award – de hoogste onderscheiding die het Ministerie van Cultuur aan een klassiek musicus toekent.

Hannes Minnaar maakte bejubelde cd's, o.a. met alle Pianoconcerten van Beethoven. In de zomer van 2020, tussen twee lockdowns in, reisde de pianist met Bachs *Goldbergvariaties* langs enkele grote Nederlandse stadskerken en maakte hij een cd. Het is een uitmuntende opname geworden met een enorme klankrijkdom.

Philharmonie Haarlem